

ԼԻԼԻԹ ՍԵՅՐԱՆՅԱՆ

ԱՍՏՎԱԾԱՄԱՐՏՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ՄԻՆՁԵՎ

ԱՍՏՎԱԾԵՐԳՈՒԹՅՈՒՆ

*Տառապանքով աստվածացած մա՞րդն ես դուն,
Թե ոչ՝ Աստված՝ գթությունով մարդացած.*

Քու ձևդ ձևն է մարդուն,

Կյտրանա քու խորհուրդիդ մեջ Աստված...

Վ. Թեքեյան

Աստվածերգությունը, Վահան Թեքեյանի ստեղծագործության կարևոր թեմաներից մեկը լինելով հանդերձ, շատ քիչ է ուսումնասիրվել: Եղած գնահատականներում կա երկու տարամետ ըմկալում. միստիկա կամ կատարելության ձգտում, արդարության այլաբանական մարմնավորում:

Լ. Ասմարյանը Թեքեյանի աստվածերգության հիմքում կատարելության ձրգտումն է տեսնում՝ դրան տալով միանգամայն մարքսիստական բացատրություն, ըստ որի կենսական հարցերի պատասխանը կյանքում չգտնելով՝ բանաստեղծը որոնել է կրոնի մեջ: «Աստված այլաբանորեն մարմնավորում է արդարությունը, որը փաստորեն կյանքում գոյություն չունի.- գրում է նա և շարունակում.- ճիշտ է, սկզբում էլ միստիկական պահերը բանաստեղծի ստեղծագործության մեջ եղել են, բայց քիչ: Եղեռնի ազդեցությամբ, դրան հետևող տարագրի անորոշ վիճակում, բանաստեղծը մի կողմից հայրենասիրական սրտառույ խոսքի է դիմում, մյուս կողմից ուզում է ելք փնտրել միստիկայի մեջ»¹:

Իսկ ըստ Ծ. Նարդունու՝ Թեքեյանին միստիկ են անվանում «Տեր» բառի պատճառով, որը շատ է գործածում: «Թեքեյանի «Տերը» ինքն է, և ան ինքզինք կկանչե, ան կփորձե ճշտել դեմքը մեծ անհատին, որ պիտի հաղթե: Ու կմնա անհատապաշտ բանաստեղծ մը»²: Վահե Վահյանի որակմամբ, Թեքեյանը հեռու է Աստծո միստիկ ըմկալումից. նրա համար «Աստվածը իմացական ու բարոյական կատարե-

¹ Լ. Ասմարյան, Վ. Թեքեյան. կյանքը և ստեղծագործությունը, Երևան, 1971 թ., էջ 148:

² «Հորեյան Վ. Թեքեյանի 40-ամյա գրական գործունեության», Փարիզ, 1933 թ., էջ 62:

լույթն անհատական հոգացումն է մարդ էական... աստվածացումը, թևավորումն է մաքուր այն էականություն, որ կդառնա համապարփակ սեր և արարիչ մղում»³:

Բերված կարծիքները ծանրացնում են Աստծո այլաբանական ընկալման մտարը՝ «կատարելության գերագույն հոգացում», արդարության այլաբանական մարմնավորում, մեծ անհատ և այլն...

Թեքելյանն իր բոլոր գրքերում, իրոք, շատ ու շատ սոսկանքների եթե ոչ նախավերջին, ապա վերջին եռատողում դիմում է Տիրոջը, և ի հակադրություն Օ. Նարդունու բնորոշման՝ այդ Տերը ոչ թե Թեքելյանն ինքն է կամ ուժեղ անհատը, այլ կենդանի, մշտական, անփոփոխ Աստված: Մ. Հ. Անանիկյանը գրում է. «Անկախ իր հավատն է՝ խարսխած Աստուծո մը վրա, որ իրական է և որ կապրի իր ստեղծած աշխարհին մեջ: Այդ Աստվածը հաճախ բանաստեղծը հուսախաբության կմատնե իր սիրույն և նախախնամության երևութական զանցառություններով, իր կարծեցյալ դաժան անտարբերությամբ: Բայց բանաստեղծը զայն չի լքեր բնավ: Ընդհակառակը, Աստված կմնա իր մարդկային և հայրենասիրական իղձերուն գերագույն գործադրիչը»⁴:

Խոսելով «Սեր» ժողովածուի մասին, որն անուրանալիորեն Թեքելյանի բանաստեղծական հասունության վավերաթուղթն է, Ա. Չոպանյանը գրում է. «...քերթողը կնվազեցրեց իր հոգեկան խոսակցությունը աշխարհի խորհուրդներուն և Աստուծո ստվերին հետ, կզգաս, որ հոն է բուն մարզը այս բանաստեղծին, ինչպես որ ան եղավ միակ մարզը Պոտլերի, Էտկար Փոի և Վերլենի պես անգուգական բանաստեղծներու»⁵: Նույն գրադատի կարծիքով՝ եթե Տերյանը հոգեկան խոսքի անցուկը ուզեց գտնել «ընկերական հեղափոխության կարմիր տեսիլին մեջ», Թեքելյանը «այդ սփոփն ու անցուկը (իր այս հատորին մեջ-«Սեր») կթվի փնտրել Աստծո հիմնավոր գաղափարին մեջ»⁶:

Եվ այնուամենայնիվ, ի՞նչ է Թեքելյանի համար Աստված: Նրա ողջ պոեզիան հեղեղված է աստվածաշնչյան սիմվոլներով՝ այլազան բանաստեղծական պատկերներում և զգացողություններում և՛ սիրերգության, և՛ մարդերգության, և՛ հայերգության մեջ. հաց և գինի՝ քրիստոնեական լիցքով, կնդրուկ ու բուրվառ, սրբաբույր մատուռ, համատարած խնկարկում, մանանա, լուսեղեն սյուն, ժայռի տակ՝ շատրրվան, մորենի, հարության փող, հարության օր, «անապատին մեջ ինկած ազնիվ հունտ», հոգեբուխ աղոթք, պատարագ ու լուսարար, օրհնված սափոր, բարության գինի, Լուսավորչի կանթեղ, աղամամութ, մեղքի բաժակ, օծյալ վեժ, ուխտի տապանակ և այլն, և այլն: «Հրաշալի Հարություն» ժողովածուի խորագիրը այս իմաստով շատ բնորոշ է. գիրքը «Փառք հրաշալի Հարության» բնաբանով բացելով՝ վերջաբան-բանալի էլ է տալիս մեզ բանաստեղծը. «...անունը՝ «Հրաշալի Հարություն» գրեթե կրոնական իմաստով մը առած է. «Հրաշալին անշուշտ «հրաշքով» կնշանակե, և

³ Վահե Վահյան, Վ. Թ. բանաստեղծը, Թեքելյանի «Հատընտիրի» առաջաբանից, Պեյրուք, 1978 թ., էջ 25:

⁴ «Հորեկյան Վ. Թեքելյանի 40-ամյա գրական գործունեության», Փարիզ, 1933 թ., էջ 60:

⁵ «Ապագա», 1 հուլիս, 1933 թ.:

⁶ Նույն տեղում:

այս Հարությունը «Հարությունն» է անցյալին, ամբողջ հոգիի մը անցյալին, և միայն բանաստեղծությունն է, որ այս հրաշքը կարելի կընէ:

Այս և մյուս սիմվոլները Թեքեյանի բանաստեղծական պատկերներում հայտնվում են իբրև մարդկային ամենատարբեր ապրումներ, խոհեր, զգացողություններ արտահայտելու ազնիվ առաքելությամբ և շատ հաճախ այնպիսի քերթվածներում, որոնք հոգևոր բովանդակություն բնավ չունեն: Բանաստեղծությունը եմթագիտակցական ոլորտի ծնունդ է, և եթե մարդը աստվածաշնչյան հիշյալ սիմվոլների բառազանձն ունի իբրև արարչանյութ, ուրեմն դրանք հյուսված են իր էությանը, սերտաճած, մուկնացած դրա հետ: Նա այդպես է մտածում, զգում, այլ կերպ չի կարող: Եվ ո՞րն է ակունքը:

1913-ին գրված «Ս. Կարապետ Կեսարիո» քերթվածում հայտնվում են դեպի վանք տանող «ծանր, դժվար ճանապարհի» պատկերը, ձյունը... «բլուր բլրի ետևե», սարահարթը, լեռը, խորդուրդը վերելքը («Կառքեն իջած կքալեմ: Ձիերն հոգնած կհան», «Ամայության վրա ձյունին կիջնե խորհուրդն իրիկվան») և ահա՝ «Վանքն է հանկարծ...» և նախնիների ստվերներն իր հոգու հայացքի դեմ:

Իմ մեջս դուք եք հիմա, և բազմություն մ'եմ այսօր,
Որ հավաքված դարերեն՝ շղթայաշատ ու հզոր,
Կմոտենա քայլ առ քայլ, առանձին իմքը թափոր,
Նույն տեղերում, մույն սուրբին և մույն Աստուծոյն ուխտավոր...

Ինձի՛ համար այժմ Անոնք, զիս իրենց մեջը առած,
Կթախանձեն, կաղոթեն Սուրբին դըրանը դիմաց,
Որ սատափյա կապտորակ ճաճանչներով ողողված
Իր փեղկերում ընդմեջեն կտանի՛ միտքս առ Աստված...:

Թեքեյանը կեսարացիների զավակ էր՝ իր արյան թավալումով և ոսկրածուծի բաղադրությամբ: 1925 թվականին տարիների մացառոտներում մոլորված մի միտք, մի երազ, վաղեմի մի իղձ պիտի այցի գա, «համառորեն» բանաստեղծություն պիտի դառնա և հասնի մեզ «Մանկության իղձ մը» խորագրով: «Ինչպե՞ս այս իղձն էր ծներ,- կուգեի սուրբ ըլլալ ես...»: Հետո պիտի գա հիշողությունը այն միակ մեղքի, որ մանուկ Թեքեյանի կարծիքով իրեն պիտի խանգարեր «սրբոց շարքին մեջ դասված»՝ Արքայության մեջ Աստծուն տեսնել, ու դասի պահին ցավից, վախից կուչ եկած՝ լալիս է նա՝ ափերով դեմքը ծածկած: Ապա հայտնվում է հացի տոպրակը ուսից կախ կույր մուրացիկի տեսիլքը, և ինքը, որ շնչասպառ վազում է նրա ետևից («գացի շիտակ իր վրա, քաշեցի ձեռքն ու պագի»):

Կաղոթեի հորս հետ ամեն առտու ու գիշեր,
Կխորհեի ամեն տեղ գալիք կյանքիս, մահվանս ալ,
Տղա էի, կուգեի ես այն ատեն սուրբ ըլլալ...

Թեքեյանը կեսարացիների զավակ էր՝ իր հավատով (թերևս պիտի գրեի՝ երբեմնի, կորուսյալ, վերագտնված... Ո՞րն է բառը, որ կարող է միացնել այս որոշիչների իմաստները, ասել է՝ կարող է վիպել մարդկային Հավատի պատմությունը), իր ջերմեռանդությամբ, իր աստվածավախությամբ, այո, հենց աստվածավախությամբ ցանկացած ծայրահեղ հոգեվիճակ զարմամալի փոխակերպումով հեշտությամբ կարող է վերածվել իր հակադիր վիճակին, ինչպես որ սրտանց ծիծաղը կարող է լացի փոխվել, ինչպես որ Պողոսը՝ քրիստոնյաների երբեմնի մոլեգին հալածիչը, ինքն է շուտով դառնում բոլոր ժամանակների ամենաջերմեռանդ քրիստոնյաներից մեկը:

Թեքեյանի պարագան շատ բնական է. մանուկ օրերի մեծագույն ցնցումը Տիգրան եղբոր մահն էր 1886-ին, որի բանաստեղծական փղձկումը «Առաջին մահը» արձակ քերթվածն է: Թեքեյանն ինքը վկայում է, որ այս դեպքը շատ է ցնցել իրեն՝ առաջին հարվածը հասցնելով Աստծո հանդեպ իր հավատին: Հիշյալ գործը Թեքեյանը ժամանակին աներկայացրել է Նոյիա Տեմիրճիպաշյանի դատին, որն էլ ցնցվել է իր հերթին, սակայն բոլորովին այլ բանից. «Գիրդ սարսափ կազդե ինձի, տղա՛: Ուրկե՛ առիր այդչափ տխրություն: Երագիդ մեջ Նոյիային գերեզմա՞նը համբուրեցիր: Հայրդ Մեփիստոփե՛լն է: Քանի՞ տարու ես... Գիտե՛ս, թե այդ զգացումը մինչև ուր կտանի քեզ: Մինչև զգվամք, որում հանդեպ ահա ես իմ բոլոր ուժերս ժողոված կը մաքառիմ տարիներն ի վեր... Պահե՛ վերջին արցունքդ, Վահա՛ն: Ան կիյնա ոչ այն թեթևությամբ, որով ինկած է վաղամեռիկ ընկերդ՝ Տիգրան, այլ կապարի ծանրությամբ և իր անքն կփշրե սիրտդ»⁸: Ահա այստեղ՝ վերջին արցունքի հետ կապված՝ Տեմիրճիպաշյանը մի մոր Նոյիա մարգարե է դառնում, ավաղ: Վերջին արցունքը պահած և ի վերջո վերջին արցունքի տակ փշրված Թեքեյանի սիրտը աստվածամետ-աստվածամարտ թրթռումի փոխվեց հավետ: Նամակագիրը (ի դեպ Տեմիրճիպաշյանի պատասխան-մամակը հրո ճարակ է դարձել Թեքեյանի անձնական շատ ուրիշ թղթերի հետ Պոլսի հերթական հրդեհներից մեկի ժամանակ: Թեքեյանը, սակայն, բովանդակությունը հիշում է գրեթե բառացի) այնուհետև խորհուրդ է տալիս. «Վաղը առտու, Վահա՛ն, եկեղեցի գնա և շապիկ հագիր: Եվ այսուհետև արտասուքդ մվիրե երբեմն մեռելոց, բայց մտածումդ միշտ ողջերուն: Եվ ալ մի գրե ինձի: Հրանդին⁹ եղիր և մնացիր միշտ աշակերտ»¹⁰: Նրա ազդեցությունը ավելի առողջարար է համարում Տեմիրճիպաշյանը Թեքեյանի համար:

⁷ Տեմիրճիպաշյանը կարծում է, թե վաղամեռիկ Տիգրանը Թեքեյանի ընկերն է եղել, մինչդեռ իրականում «Առաջին մահը» արձակ քերթվածը պատանի Թեքեյանը գրել է իր Տիգրան եղբոր մահվան անբազդումով:

⁸ Ա. Ալպոյաճյան, Վ. Թեքեյան (Իրի համրային մարդ և հրապարագիր), 1948-49 թթ., Գահիրե, էջ 106-107, ԳԱԹ, Վ. Թեքեյանի ֆոնդ:

⁹ Խոսքը Մելքոն Կյուրճյանի մասին է, որին աշակերտել է Թեքեյանը կեդրոնականում ուսանելու տարիներին:

¹⁰ Ա. Ալպոյաճյան, էջ 106-107:

Ութամյա Վահանը եղբոր հոգեվարքի գիշերը աղոթքով է անցկացնում, հոգեցունց աղոթքով. «Մտքիս ամբողջ պրկումներովը սրտիս ու հոգիիս անդունդները քրքրեցի՝ ջանալով գտնել Անոր գութը շարժող ամենեմ աղվոր, ամենեմ հաճելի խոսք մը, բառ մը»: Բայց Տիգրանը մահաւմում է, և «ավելի խոր, քան այն փոսը, ուր հանգչիլ գացիր դում, ո՛վ Տիգրան, անդունդ մը բացվեցավ իմ պզտիկ հոգիիս առջև, ուր տարակույսի չվաններում վրայեն ցնորեցուցիչ արագությամբ մը սահեցավ, կորսվեցավ իմ ամբողջ հավատքս»: Ի հետևանք և ի լրումն՝ 1906-ին գրում է «Կասկածը» բանաստեղծությունը՝ «Հավատքս հոն ձգեցի բզիկ-բզիկ, հեռավոր...»: Երբ իրեն լքում է մահ Հուլսը...

Ու օր մըն ալ համրաքայլ եկավ Կասկածն ու կեցավ...

Իր կըտուցով կեռածայր, մագիլներով բզկտիչ

Ան տիեզերքը ամբողջ քանդեց, փշրեց քիչ առ քիչ...

Ինչպես ասում են՝ մնացյալը՝ լռություն:

Ահա այս դեպքն է եղել Թեքչյանի հավատի փորձաքարը, և դրանից հետո տարիներ շարունակ «մտքի ամբողջ պրկումներով» փորձել է վաճել «Անոր» կերպարը, որ ներկա էր իր մեջ անընդհատ: Նա, ում հետ կոխվ տվեց՝ ազգային ցավին ի տես, Նա, ում իր անձնական դրամայի միակ մեղավորը կարծեց, պիտի հայտնվեր անվերջ, պիտի երևար ակամա խորամոթել կայծկլտոցով, սրտում խեղդվելով հանդերձ՝ հասներ լեզվի ծայրին ու դառնար Տե՛ր, Տե՛ր, Տե՛ր... Կրկնում է բանաստեղծը աստվածուրացության ամենահետին ու աստվածահայտնության ամենափառահեղ պահերին: Տե՛ր: Թերևս ինքն էլ Մանդելշտամի մեման ասել է մի օր. «Господи, ска- зал я по ошибке, сам того не думая сказать»¹¹:

Պայքար է եղել, ինքնամարտություն՝ արյունոտ ու հյութիչ, հավատը շողացել է ու խույս տվել, ո՛չ կարողացել է ուրանալ, և ո՛չ էլ հավատալ միմյև վերջ: Այս հոգեմարտի բանաստեղծական վկայությունն է «Թրթռում» քերթվածը.

Թերևս ալ չե՛ս պահանջեր, ով Լույս անհուն և անհաս,

Որ խաղաղիմ՝ գտնելով կամ մերժելով Քեզ իսպառ.

Կնախընտրես, որ ըլլա միշտ որոնում մը ներկաս

Եվ ժամանումս Քեզի ըլլա շլացք մը անճառ...

Սակայն ի՛նչպես, Աստված իմ, տըվիր շընորհդ ոմանց,

Ամեն վայրկյան, ամեն տեղ Քեզ ըզգալու և ինծի՝

Խեղակորույս մագնիսին միայն թրթռո՛ւմը անանց...(1927 թ.)

¹¹ Осип Мандельштам, Стихотворения, проза, записные книжки, из книги "Камень", Ере- ван, 1989 г., ст. 163.

Այս պարագայում թերևս այնքան էլ կարևոր չէ, թե երբ է եղել Թեքեյանի «դարձը», քանի որ Աստված միշտ ներկա է եղել իր մեջ. անխելի, անխաղի ներկայություն: Կարևոր չէ, իհարկե, նաև այն տեսանկյունից, որ Թեքեյանի բոլոր գրքերը հեղեղված են աստվածամարտության և հայտնության, կասկածի ու հույսի քերթված վկայություններով, նրա պոեզիայի զգալի մասը «ի խորոց սրտի խոսք ընդ Աստծո» է: Եվ չկա ոչ մի օրինաչափություն, որ մեզ իրավունք տա ասելու. ահա այս թվականից դարձի է եկել կամ այս օրից մինչև աքաղաղի կանչելը երեք անգամ հասցրել է ուրանալ:

Ի դեպ մագնիսի սիմվոլը Թեքեյանի պոեզիայում պիտի հայտնվի նաև մեկ տարի անց՝ 1928-ին, «Եռանկյունը» հնչյակում, որը նրա կենսափոխափայտության բացատրեղծական խոսացումն է. մարդուց՝ միկրոսիեզերքից են ելնում ու դարձյալ մարդուն են վերադառնում աշխարհի բոլոր ճամփաներն ու տարամետ գաղափարները: Դեպի բնություն, դեպի Արարիչը, բայց, միևնույն է, մարդը մնում է մարդ՝ իր մարդկային ցավով, կարծրացած, ճաքած անոթի խորքում տվյալտող մեղսական ու լուսամետ իր հոգով:

Երբեմն մարդն է, որ զիս իբրև մագնիս կքաշե
Ու բնությունը երբեմն և լոկ երբեմն ալ Աստված...
Մեկեն զգված, մյուսեն խոնջ և երրորդեն մեծոված՝
Այս եռանկյան մեջ անվերջ կվազվզեմ ես, բաբե'...

Ու կմնամ նորեն մոտն ամենեն շատ մարդ անկյան,
Ո՛չ կմտնեմ անոր մեջ, կհարմարիմ իր չափին...
Եվ կկարծեմ, թե անկե կելլեմ, անոր մը հանգին
Մյուս անկյուններն հորինող ուղիղ գիծերն անսահման:

Թեքեյանի աստվածերգությանը բնորոշ է իր իսկ որակումով գլխատառով Թրթռումը հենց: 1929-ին Ա. Տատրյանը նամակով Թեքեյանին հայտնում է վաճառական դառնալու իր որոշումը: Բանաստեղծը խորհուրդ չի տալիս¹² ավելացնելով. «Տես, թե այս խորհուրդներես ինչ կրնաս առնել: Սա՛ ալ հայտնեմ, որ անոնք կուզան մեկե մը, որ հավատքին պետքն ու քաղցրությունը կզգա, ուրիշներու մոտ զայն խորապես կհարգե, բայց որ իր հաշվույն, զայն կանուխ կորսնցնելէ ետք, քանի մը տարի առաջ հրճվանքով զգաց անոր իրեն մոտենալը, բայց ան կամ ինք մնացին ճամբան, ու հիմա գրեթե հույս չունի, որ զայն ամբողջովին պիտի գրկե իր մեջը...»¹³: Ի դեպ առիթն օգտագործելով հիշենք, որ Թեքեյանը, շատ բարձր գնահատելով Օտ-

¹² Թեքեյանը Տատրյանին խորհուրդ չի տալիս վաճառական դառնալ, բայց նա ոչ թե վաճառականությանն է դեմ առհասարակ, այլ Տատրյանի՝ վաճառական դառնալուն: Թեքեյանը դեմ է եղել կուսակրոնության վերացմանը:

¹³ Վ. Թեքեյան, Նամականի, խմբագրումը և ծանոթագրությունները՝ Ավետիս Գ. Սանճյանի, հրատարակություն Թեքեյան մշակութային միության, 1983 թ., էջ 306:

յանին, այնուամենայնիվ ներքին «վեճ» է ունեցել նրա հետ՝ մեծ երգիծաբանի անհավատ լինելու պատճառով:

Պարզամտություն կլինի կարծելը, թե իր արձակ «Աղոթքը» Թեքեյանը գրել է աստվածահայտության հազվագյուտ ներշնչանքի պահին, վայրկյանի ազդեցության տակ, քանի որ, ինչպես ինքն է վկայում, «Աշխարհիս վրա կան մարդիկ, որ կհավատան, մարդիկ կան, որ չեն հավատար: Ես անոցմե եմ, որ կհավատան: Հիմա՞» միայն կհավատան և մի՞թե այսօր սկսա աղոթել: Կրնամ ըսել, որ կյանքիս մեջ օր մը չէ եղած, որ չաղոթեմ»¹⁴:

Աղոթքը ևս ներքնագոր կարողություն է, աղոթքի պահանջը ինքնին շատ բան է վկայում: 1924-ին գրված չափածո «Աղոթքում» բանաստեղծը աղոթքի շնորհ է աղերսում Տիրոջից.

Միմիայն դուն, իմ անցավոր, ախտավոր
Սերերու տեղ ինձ կրնաս
Բարձունքներու ներշնչել սերը հզոր
Եվ ցողել գութդ վըրաս...

Բայց այս շնորհին, այս բախտը իմն է արդեն,
Ինձ կթվի, Աստված իմ,
Որ աղոթքիս լուսաստիճան սանդուղեն
Համորոնեն քեզ կմատչիմ...

«Հրաշալի Հարություն» ժողովածուում տեղ գտած «Այսչափ ետքը» քերթվածում Թեքեյանը փառաբանում է Արարչին՝ իրեն «այսչափ ետքը» մաքուր սեր շնորհելու համար և երազում աստվածապարզ և մորահայտ սիրտ մեջ «լվալ իմ հոգիիս ժանգը հին»:

Թեքեյանական աստվածերգության մեջ, սակայն, շատ հաճախ բանաստեղծական խորհր հատում է անձնականության սահմանը.

Ծնորհ ու վայելք ես երբեք ունեցածես ավելի
Չխնդրեցի ինձ համար և միայն Քեզ դիմեցի
Խորությունն իմ ցավիս, այլոց ցավին համար մերթ... («Որոնում», 1925 թ.)

Նրա աստվածամարտության մի եզրը, իրոք, մարդ արարածի կամ ազգային ճակատագրի սևն է, իսկ մյուսը՝ անուրաճալիորեն իր «խոշոր ցավը», որ «Հեծեծանքի» է փոխվում.

Ինձմե ի գատ ի՞նչ օրհնյալ, ի՞նչ բախտավոր եմ մարդիկ,

¹⁴ «Մամուլի մեջ տպված և անտիպ երկեր և ճամակներ Վ. Թեքեյանեն», հավաքեց և ծանոթագրեց ղոկտ. Վաչե Ղազարյան, Պեյրուք, 1987 թ., էջ 60:

Հետին աղքատն ալ երբեմն իր պզտիկ գանձն է գտած,
Զիս ամոր և ամենուն մման ըրե՛, ով Աստված...

Փոքրուց սիրագուրկ այս մարդը ցմահ սիրագուրկ մնալու արմատացած համոզմունք է ունեցել՝ ինչ-որ տեղ էլ հենց ինքն իրեն դատապարտելով մեռակության: Մեռասիրությունը, ավելի ճիշտ՝ մարդախուսությունը տարիների հետ պիտի բնավորություն դառնար, դառնար իր երկրորդ եսը: Իր «ամպատեհ ծնունդի»¹⁵, անսերվորություն դառնալու համար Թեքեյանն ընթուստացել է «բախտին դեմ դրուժան»: Տարբեր տարիների գրված բանաստեղծություններում բողոքը պարբերաբար ուղղվում է Աստծո դեմ՝ թե «զիս զրկե՛ր էր Աստված», «ոչ ոք ինձ չափ կրեց անգթությունը երկնի» ...

Բայց սիրտս հաճախ, շատ հաճախ միմիայն ցավ մ'է ինձի,
Իր պատճառեն պարպված՝
Ցավ տարածուն, վաղնջական հարվածի,
Զոր տված է ինձ Աստված («Սիրտս»):

Նրան մնում է «հետին մուրացկանի պես» աշխարհից խնդրել սիրո իր օրաբաժինը և «չգտած ոչ մեկ տեղ՝ պիտի գնամ աղբյուրսի՛մ՝ Ավելցուկներ ծողվելու անթությանն դարման»: Եվ մորից ու մորից՝ ցավագնորեն անհույս համոզմունքը. «Ողբերգությունն այս անհուն պիտի տևե ա՛լ այսպես»:

Աստվածամարտությունը ձուլվում է ինքնամարտությանը՝ ավելի անողոր և մուլքան անհույս՝ մարդու մեղսականության համոզմունքով.

Իմ արյունին մեջ սիրո շիթ մը դրած էր Աստված,
Ես զայն տիղմով շաղեցի ու կշամամ ալ իզուր
Պղծութենն անջատել իր իսկությունը մաքուր («Սեր»):

«Թշվառական, ի՞նչ ըրիր... ըսե՛, երկինքդ ի՞նչ ըրիր», գրում է 1924-ին «Երկինք կորուսյալ» բանաստեղծության մեջ:

Իր սերը մեղքի բաժակի հատակին է գտնում մա, ավաղ, ու երբ շուրջը բարձրանում է մեղքերի պատը, սիրագուրկ «խեղճ մարդը» ծաղրում է սիրո աստվածային

¹⁵ Մի շատ տխուր պատմություն է դա, արկածով, «դիպվածով ծնած» տղայի պատմությունը, որը դժբախտություն էր ունեցել 40-ամյա մոր հիմզերորդ զավակը լինելու: Կեսարացիների հնոց աղաթով չափահաս զավակներ ունեցող կնոջ համար ամոթ էր զավակ ունենալը, իսկ այդ անցանկալի էակին սիրելն էլ ամոթների ամոթն էր, և «հետևաբար մայրերը վերապահ կըլլային երիտասարդ մոր մը խանդաղատմանը ցույց չտալով իրենց պզտիկին համոզեալ», գրում է Թ.-ի կենսագիրը՝ Ա. Ալպոյաճյանը, և ավելացնում, որ դա եղել է Թեքեյանի «կյանքին առաջին դառնությունը, որ գուցե միմեջ վերջ իր ազդեցությունը ունեցած է» (թիվ 8 ծանոթագրություն, էջ 2):

բնությունը ... եթե Աստծո հավիտյանը ևս մույճքան է ապրում, որքան հավիտյան-
ները սիրո և

Եթե Աստված այնքան չար, այնքան վայրագ, վատ է, որ
Պահ մը առաջ զգվանքին համար ունի լոկ քրքիջ,
Եթե անոր ալ անցած տեղն է ավեր ու արյուն,
Այո՛, այո՛, սերն ունի աստվածային բնություն...:

Եվ սրանից մինչև աստվածությանը մի քայլ կա միայն՝ «գիտեմ զաղտնիք
մ'ահավոր»- այս աստվածն է սուտ աստված», որ խաբում է մարդուն, և որին խա-
բում է մարդը, ու այս հավիտենական զուպարը՝ «դիմակաթափ, ծաղրադեմ» պիտի
ավարտվի երկուստեք մահով և մշանավորվի մարդկային սրտից աքսորված «բուն
Աստծո» վերադարձով և մոր մարդու ծնունդով:

Լ. Ասմարյանը ճիշտ է մկատել. Թեքելյանի աստվածերությունը Եղեռնից հետո
մոր ուժով է բորբոքվում աստվածամարտության կրակով: Բանաստեղծը 1916-ին ի-
րար ետևից գրում է «Խնդանք, եղբայրներ», «Պիտի ըսենք Աստծո», «Ադամամութ»
քերթվածները, որոնք մերթ Աստծո «ժանտ երեսին» խնդալու կոչ են, մերթ Աստծուց
դժոխքը ժառանգելու խնդրանք («չէ՞ որ զայն լավ կճանչընանք,- հեզմում է բանա-
ստեղծը և ավելացնում,- և թուրքերուն հատկացուր արքայությունդ անբավ) ու մերթ
էլ սրտակեղեք ավաղում:

Այնքան երագ, այնքան ճիգ, այնքան տաժանք ու տանջանք
Զու՛ր են եղեր, այնպես չէ՞, ով ահավոր դուն Աստված,
Որուն սակայն մենք այնքան, այնքան էինք հուսացած...

Այս տողերի հեղինակը 1918-ին կգրի «Պիտի մոռնանքը» Երկիր վերադառնալու
և մրա սրտի զարկը լսելու հույսով, երբ կսկիծի հետ հալոթրիք մոռանա մահ իրենց
հոգիներն այրող Ատեղությունը, «մարդոց չարիքը», «աստծո չարիքը», կարողանան
«մորեն երգել, սիրել անարգել» ու ասես չհավատալով, չհամարձակվելով հավա-
տալ՝ կաղերսի:

Սակայն, ո՛վ Տեր, մոտեցուր այն առավոտն, որ մորեն
Պիտի կրնանք քեզ օրհնել հոգիներուն մեր խորեն...

Թեքելյանական աղոթքների շարքում առանձնանում է «Դառն աղոթքը», որով
Աստծուց ազգապահ ուժ ու կորով է խնդրում անկարող ռի ու վրեժի փոխարեն:
Վերընձյուղման հավատով է գրված մահ «Արդյոք ծոն՞ր է» քերթվածը:

Ինչպես ինքն է վկայում՝ ողջ կյանքի ընթացքում չի դադարել «աղոթել». կապը
միշտ եղել է՝ հոգեբուխ աղոթքի, աստվածամերժ բողոքի, աստվածամարտ ցատու-
մի կամ ներման աղերսի տեսքով:

Թեքելանական աստվածերգության մեջ կան Նարեկացու ոգով ու շնչով գրված բանաստեղծություններ՝ մեղսամաքման ներթափանց հույսով, աստվածամետ երկ- լուղած վերմղումներով («Դու՛ն այս հույսն ինձ կներես հիմա, Տե՛ր»)...

Եվ կթվի ինձ արդեն, թե գութն ուրիշ ոչինչ էր,
Բայց թե մարմինս խավար, և թե հոգիս այժմ ահա,
Իր բանտն իր հետ քաշելով, առ Քեզ տակա՛վ կամբառնա...

(«Գութը», 1924):

1925 թվագրված «Կզգամ» քերթվածում բանաստեղծական մտահայտությամբ տեսնում է Աստծո ձեռքը՝ իրեն երկարած, և իր հին հավատի հրով ողողվելու տենչը՝ դարձյալ հագիվ պալլում հույսով ակաղձուն («թե լքված չե՛մ վերջապես, թե սերդ զիս կհոգա») ավելի որոշակի է դառնում:

«Ո՛վ ծնող արևներուն բլուրավոր», «ո՛վ դիտող խորատես», «Դու՛ն՝ արև պայծառ», «ո՛վ Լույս անհուն և անհաս», «ո՛վ Վարդապետ, հավերժական Լիություն». ահա Թե- քելանի «խոսք ընդ Աստծոյի» կոչականները:

Դարձյալ 1924-ին գրված «Երբ կխորհիմ»-ում չգոյության սարսափից և ոչնչու- թյան վիճից բանաստեղծին հասնում է նույն տարտամ հույսը՝ երկնաբույր խաղա- դությամբ պարուրելով սիրտը.

- Իյնալու տեղ կելլեմ թերևս, ու իր բեռեն ազատ հոգիս՝
Գիրկեդ մեկնած, թերևս, ո՛վ Տե՛ր, պիտի գրկիդ մեջ ընդունիս...

Աստվածաշնչյան նահապետների պես Թեքելանն էլ մի օր պիտի ապի՝ «Ահա ե՛ս, ով Տե՛ր», ու նորից նույն պատկերը՝ խավարչուտ վիճը, «դողացող, խավող ճիգը գութ», և նորից ու նորից Թրթռումը՝ մի քիչ թաքնված.

Նայե՛ մարմինիս՝ այրվելու մոտ ծառ,
Նայե՛ հոգիիս՝ մարելու մոտ կայծ,
Եվ ինձի օգնե հիմա, ով Աստված,
Կամ զիս սուզելով անըսպառ խավար
Քառսին մեջ լուռ քո տիեզերքիդ,
Կամ հասցնելո՛վ զիս լույսիդ վճիտ:

«Որո՞նում» հնչյակը նույնպես «շատ աղոտ մի լույսի», շատ աղոտ մի հույսի չա- փածո պատմությունն է՝ «Գիտեմ, թե կաս Դու՛ն, ով Տե՛ր և ինձ երբեմն երևցար Եվ որո՞նումս հիմա քո ապացույցդ է արդեն» տողով կնքված, բայց զարմանալի մի հանգուցալուծումով. ո՞րն է պատճառն այսօր Աստծուն որո՞նելու... Բանաստեղծի պատասխանը՝ «Գուցե խոցե՛ն պիտի զիս վաղը քու չար ոգիներդ»: Գուցե սա դարձ- յալ թեքելանական այն մտքի այլազոյացումն է, ըստ որի մեղսագործման պահին, դրանից հետո մարդն ավելի է մոտենում Աստծուն.

Սակայն՝ սոսկում և հրա՛ջք՝ մեղքեն ալ դուն կհառնես

Եվ ավելի ինձի մոտ անոր մեջն ես, ով Աստված («Հառաչանք», 1925)

Նույն բանաստեղծության մեջ նա Արարչին թշնամի-բարեկամ է անվանում, որը ե՛ր պատիժն է, ե՛ր վարձքը, մե՛րք ընծայվում է՝ որպես հաց, մե՛րք կարծրանում՝ իբրև վեմ:

Թեքեյանական աստվածերգությունում կան նաև քերթվածներ, որոնք սաղմոսերգուի ճաքած շուրթերից են ելել ասես: Ահա «Հեծեծանքը», որով Թեքեյանը մախաստեղծ մեղքի համար էլ է ծնկածալ «մեղա» ասում.

Մեղա՛ հոգվույս, երիկամացս խորեն,

Մեղա՛, ով Տեր, սկզբնական իմ մեղքիս...

Ու հաջորդում են մեկը մյուսից կատարյալ պատկերներ՝ սաղմոսերգուի գրչին արժանի. «Ժայռերու մեջ գիս հող մ'ըրիր արգավանդ, Եվ այդ հողին շիթ մը անձրև գլացար», «Ծնորհներուդ համար անոթ մը ընտիր Զիս շինեցիր ու լեցուցիր զայն, ավա՛ղ, Բայց հարվածով մը զայն հետո ճեղքեցիր»: Աստված սիրածուսի մի սիրտ է ընծայել իրեն, սիրո պալատ, որն իր անսվաղ մնացած սիրո համար բանտ է դարձել: Այս հեծեծանքը անհուն տառապանքով ոգված մեղայականն է մի մարդու, «ուս գլխուն արդեն կծյունեն», և ծնկները «արդեն, արդեն կողում...»:

1929-ին Թեքեյանը գրում է իր «Օվարումները»՝ շոշափելով Քրիստոնեության հետ հավերժապես կապվող հարցեր, որոնք արդեն քսան դար է, ինչ եղել և մնում են հավատի պատրաստ շատ ու շատ հոգիների գայթակղության քարն ու սայթաքման եզրը: Ինչո՞ւ է մարդը մարդուն ոսոխ, ինչո՞ւ է ոտնակոխ լինում տկարը, եղբայրը զարնվում եղբորից, և ինչո՞ւ բոլորն էլ օրհնված սափոր չեն՝ «լեցուն բարության գինիով հզոր», ինչպե՞ս է, որ դարերի հետ շատացել են միայն Չարիքն ու Թշվառությունը, Սերը պարտվում է Մահի դեմ, ու մարդու հոգին սպառել է ինքն իրեն: Աստծո պատախաճան անփոփոխ է. լսվում է մեղմ ու խիստ մի ձայն.

-Բայց դուն, գոնե դուն կըրնա՞ս ըլլալ այն,

Ջոր անհունաթիվ ու պայծառաթև

Բո շուրջդ գտնել կցանկաս միայն:

Մարդը՝ արարչագործության պսակը, միակն է, որ մեծագույն շնորհ է ստացել՝ ունենալու իր մեջ Աստծո Սիրուց մի կայծ և մտքի ուժը՝ բոլոր ուժերից հզոր ու նաև Աստծուն մտանվելու, առ Աստված հառնելու, կատարելակերպվելու ձգտումը: Կամ գուցե՝

Թե իմ կամքս է, որ մարդն ինձ բարձրանա

Իր իսկ կրքերու զոհակույտին վրա:

Թեքեյանական վերջին «Ծվարումը» Բարձրյալ աղբյուրի մեջ շուտով սուզվելու իղձով, արդարության գործը Աստծուն հանձնելու և «սիրո հացին խմոր» լինելու կոչով է պսակվում:

«Սուրբ տեղեր» վերնագրով քերթվածը Աստծո հավերժական ներկայության և տրտմաշող կարոտի դրոշմն ունի: Մի տեսակ համատարած լքվածություն, ամանոց մենություն կա այն վայրերում, որտեղով անցել է Նա ու... զմացել: Կա մի համակ սպասում՝ իր հարատևության մեջ մի պահ քարացած:

Խոկն Աստուծո դեռ կծփա, կծղխա,
Ամպի ծվեն, կայծակի բոց մը ինչպես,
Այս հովտին մեջ, այս լեռներուն կողին վրա...

Հին հպումով գետը կերթա փրփրադեզ,
Մինչ Ծովն ալ է կարծես սուրբի աչք մը բաց,
Աչք մ'երկնապիշ, իր արցունքին մեջ սառած...

Թեքեյանի աստվածերգության մեջ ամենակատարյալն անշուշտ «Գալիլիա-կանն» է՝ սուրբ երկրի, հողի, Նրան հաված օդի, Նրան իր գիրկն առած երկնքի դեմ երկյուղած խոնարհումով գրված:

Գալիլիական այս հընաշող աստղերուն
Ներքև հոգիս կսարսռա այս գիշեր...
Հոս էր ուրեմն, որ շրջեցավ Սե'րն ամհուն,
Երկիրն ամբողջ, երկինքն անգամ դյուրող Սեր...

Նրա աստվածերգության ամենակարևոր պահը, իր իսկ որակած հավերժական թրթռումն է, իսկ Աստված իր համար Սեր է մախ և առաջ, համակ Սեր, սեր ամհուն, ու («Տեր, եթե դուն իմ ալ շրթունքս բանաս») Թեքեյանը օրհնում է Աստծուն մախ՝ իրեն մարդ ծնելու և Տիրոջ ամհուն և ամհաս լույսը տեսնելու, ապա՝ տատանակների ու ժայռների միջից սիրո ծաղիկը գտնելու և ի վերջո՝ ոլոր-մոլոր ուղիներով Աստծուն հասնելու շնորհի համար: Այս քերթվածը իր խորքում պահում է այդ փոքրիկ հույսը: Եվ այս ամենի հետ, այս ամենից հետո մեկ այլ տեղ դարձյալ՝ օրհնությունն ու փառք:

Օ'հ, Քեզի փառք, զոհություն և օրհնություն, ո'վ Աստված...
Գալարեցիր եթե զիս տենչանքներուս մեջ անել,
Անոց ամհուն կսկիծեն հետո տվիր վայելել
Երջանկությունն ստեղծման՝ (տաղերու մեջ դաշնակված):

Թեքեյանի աստվածաբանության մեջ թերևս սա ամենակարևոր կետն է՝ արարման մեջ, արարման միջոցով՝ աստվածամամություն, կատարելակերպման շնորհը՝ սիրո պայծառությամբ կնքված: Նա մայրերին արվեստագետներ է կոչում, ո-

րոնց գեղարվեստական գործերը իրենց զավակներն են: Ու կրկին խորքում սերն է: Եվ իզուր չէ, որ «Զավակս» քերթվածում անզավակ մարդու իր տառապանքը խորապես աստվածաշնչյան հոգեբանական մեկնություն է ստանում:

Բայց դուռ, ամհում զավկի սեր, ինչպե՞ս իմ մեջս ինկար
Անապատին մեջ ինկած ազնիվ հումսի մը մման...

Այս բանաստեղծական պատկերը ներքին աղերսով կապվում է Հիսուսի «Սերմ-նացանի առակի» հետ՝ աստվածային խոսքի անմահության համեմատության եզրը դարձնելով կյանքի բնական հերթագայության, սերնդափոխության խորհուրդը:

Իր չունեցած զավակի կարոտը, սերը, մանկությունից սրտի խորքում փայփայած այս մարդը ինքն իր մեջ մեռած, հանգած լինելու ցավագին համոզմունքը գերեզման է տարել հետը՝ կյանքում անվերջ որոնելով բնական ու այնքան մարդկային «անմահությունը»։ «Երբ ես ծոխմ, ամ բարձրանար քովս ի վեր... ու մո'ր արև՝ աչքին մեջ աչքըս գոցվեր...»:

Թեքելանին Աստծո դեմ է հանել մահ ահա ա՛յս ցավը.

Զավկի մը շնորհն անգամ, ով Տեր, զլացար
Ինձի ընդմիջտ, և այդ մասունքը սիրույս
Արգիլեցիր փականքներու տակ ամհույս,
Եվ զիս իմ մեջս սպաննեցի՛ր չարաչար...

Օտար տղոց աչվըներում, հոգվույն մեջ
Դողողագին պիտի տղա՛ս որոնեմ,
Եվ անծանոթ՝ պիտի մեռնի՛մ անոնց դեմ...

Իր փնտրած սերերից, իր խնդրած սերերից և իր կորցրած սերերից ամենացավագինը թերևս անապատի մեջ ընկած այս «ազնիվ հումստը»՝ «զավկի սերն» է եղել՝ «Սեր, որ ինձմե դեպի ինձ կըներ շրջան մը անծայր»։ Բնության աստվածադիր կարգի, բնական հերթագայության անծայր շրջանի մասնիկը լինելու փափագը, արարման մեջ ու արարման միջոցով յուրովի անմահանալու, սիրելով սիրվելու, սեր սերմանելու իդըլ թեքելանը ինչ-որ տեղ կապում է մահ «զավկի շնորհի» հետ:

Չունեցած զավակի կարոտը կրկնապատկում է սիրագուրկ մարդու իր տառապանքը, ու իրեն մնում է միայն երջանկությունն ստեղծման՝ «տաղերու մեջ դաշմակված...»: Բանաստեղծության խորքում սակայն սերն է կրկին, սիրո կարոտը, այնպես որ սահմանումի ուժ կարող է ստանալ թեքելանի այն միտքը, ըստ որի «Ամեն աղվոր բանի խորը սերն է, բանաստեղծություն-սեր: Բնությունը աղվոր է. բնությունը բանաստեղծությամբ և արվեստով ստեղծված է. բնությունը ստեղծող սերը աստ-

վածային սեր մըն է. ուրեմն Աստված կա, բանաստեղծ-արվեստագետ Աստված մը»¹⁶:

Աստծո գոյության՝ սիրո կոպանը փաստորեն ամենագործողն է ըստ Թեքեյանի: «Ամեն սեր Աստուծուն կուգա ու Աստուծո կերթա,- գրում է Թեքեյանը Ա. Անդրեասյանին 1934-ին,- այդ ճամբում վրա երկու վերջին հանգրվաններն են ազգության և մարդկության սերերը... Սերն ըլլալով սիրողին կողմն ամսահոյության տեմը սիրվածին՝ կարելի չէ լավ սիրել այդ մեծ էակները՝ ազգ և մարդկություն (մեզ այնչափ պարփակող իրենց մեջ, որ անոնցմով մեզ ալ հավերժացած կզգանք) առանց հավիտենության աղբյուրին՝ Ամսահին հավատալու»¹⁷:

Իր արձակ «Աղոթքում» նա բերում է ևս մի կոպան. «Այս աշխարհիս մեջ այնքան անիրավություններ կան, և այնքան խեղճ է մարդս, որ մեր ներսը գտնվող արդարության զգացումը և մեծության զգացումը մեզի կտրվեցնեն, թե այս աշխարհը անքմը մը չէ միայն, կամուրջ մը... ներդաշնակության, տիեզերական կարգ, ամենակարող գոյություն մը ու ամենագետ իմացականություն մը այս մեծ շինվածքին ճարտարապետն է եղած»¹⁸: Բայց դարձյալ գալիս է մի պահ, երբ

Եվ հույսը հիմա ու տենչանքն անգամ
Հիմա նըվաղեր, մոտ են մարելու,
Եղեր է աշխարհն ալ պատ ահարկու...

Գիշեր ու ցերեկ Աստծուն փնտրել ու... հոգնել է ինքը.

Բայց ի փոխարեն հիմա կհավտամ
Միմակ մեծ սիրույն զիս ծնող հողին,
Որ պիտի զիս վաղն ընդունի կրկին...:

1940-ին 62-ամյա Թեքեյանը գրում է «Դեպի Քեզ» հնչյակը, որի խորագիրն ինքնին խոսում է. նույնն է ճանապարհը, նույնն է հասցեն՝ դեպի քեզ և նորից՝ «մի քանի խեղճ քայլ հեռուն...»: Եվ թրթռումն էլի կա՝ անհույս որոնման տեսքով.

Եվ կըսեմ անհույս, որ եթե կաս իսկ,
Ով Աստված, Դու, և ես մավ անտեր
Ի զո՛ւր կորոնեմ Քեզ իբրև խարիսխ...

Գուցե դարձյալ իր «ծուլություն»-ն է պատճառը, որ անզոր մանուկի պես ընկնելուց հետո չի կանգնում կրկին: Սակայն այս անգամ կյանքի վերջում Թրթռումը հրաշքով փոխվում է հոգեխոնարհ հավատի.

¹⁶ «Բանաստեղծության և արվեստին վրան», Զվարթնոց, 1929 թ., թիվ 6-7, էջ 243-244:

¹⁷ Նամակների, էջ 370:

¹⁸ Տե՛ս թիվ 14 ծանոթագրությունը:

Ես՝ Գևորգի մեջ. Դու՝ արև պայծառ,
 Ինչպե՛ս ուրաճալ Քեզ կրճամ, երբ ե՛ս
 Պետք է բարձրանամ ու զամ միճև Քեզ...

Ուշարժան է մահ այն, որ բանաստեղծը գրեթե միշտ գլխագիր է դիմում Տիրոջը, որն իր համար ոչ թե սոսկ արդարության, մաքրության, լիության, կատարելության մարմնավորում է, այլաբանական մի կերպար, այլ, ինչպես համոզվեցինք իր տաղերի քննությունից, միանգամայն իրական, հուսացված, փառաբանված, ինչպես Աստվածաշունչն է որակում՝ Կենդանի Աստված, որին մահ դիմում է անանձնական, համամարդկային խոհի եզերքից, աստվածային սիրո հորդումով:

Թեքեյանի «Հաշվեհարդարը» իր հոգեաշխարհի, բանաստեղծական աշխարհի ամենադիպուկ բնութագիրն է: «Բրիստոնեությունը Թեքեյանի արյան մեջ է՝ հյուսված իր եսի հենքաթելերին և զուցե եսից էլ անդին: Ու եթե նրա աստվածերգությունը միճևիսկ մնար «Հաշվեհարդարի» անսահման սահմաններում, «Բրիստոնեական Սեր-Աստծո պատկերը միանգամայն որոշակի կլիներ, և միանգամայն անիմաստ՝ Թեքեյանի հավատի հարցի վիճարկումը: Ո՞րն էր կյանքից իրեն մնացածը՝ «իճն որ տվի ուրիշին, տարօրինակ, այն միայն», «խանդաղատամբ մը ծածուկ», «օրհնություններ անիմաց»...:

Իճն որ տվի ուրիշին, վերադարձավ անուշցած
 Ու զորացած՝ հոգիիս մեջ մնալու հավիտյան...

սա մեծարեցյան անանձնական սիրո, անանձնական ուրախության երկվորյակն է՝ գեղարվեստորեն նույնքան կատարյալ ու հմայիչ:

Իճն որ տարավ Սերն ինձմե, չկորսնցուց զայն Աստված,
 Տվավ ինձ ետ ու ըրավ կյանքս անով միշտ բուրյան...:

.....
 Ու չեմ ըսեր՝ «իճն մնաց», ի՞նչ կմնա հողին տակ
 Եղեգներեն դյուրաթեք, կաղնիներեն հաստաբուն.
 Արևն ըմպած ըլլալու մխիթարամքը անհուն:

Սա համակերպում չէ և ոչ էլ մխիթարություն՝ առ ի չզույն լավագույնի: Ծածուկ խանդաղատամքի, անիմաց օրհնությունների, անշահախնդիր, անմնացորդ սիրո ու Գլխորմի երգն է սա, ամենախիսկական մի խոնարհում աստվածային կարգի, խաղաղ ու իմաստուն գոյության առաջ:

